TVOŘIVÉ ČINNOSTI S LITERÁRNÍM TEXTEM - PŘEDNES

David Kroča

Úvod do problematiky

Ve vzdělávací oblasti Český jazyk a literatura v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání patří mezi očekávané kompetence žáků interpretace literárního textu v mnoha podobách. Jednou z nich je i „výrazné čtení, přednášení a recitace vhodného literárního textu“. Nahlédneme-li v Rámcovém vzdělávacím programu do přehledu učiva literární výchovy, zjistíme, že velký důraz je zde kladen na tvořivé činnosti s literárním textem, mezi nimiž má své pevné místo přednes vhodných literárních textů a interpretace literárního textu vůbec.

Dětský přednes představuje jednu z nejdůležitějších produktivních činností dětí. Jde o tvořivé vyjádření pocitů nebo zážitků dítěte prostřednictvím mluveného projevu, který vychází z literárního textu. Starší termín recitace zahrnuje vedle dětského přednesu také tzv. přednes umělecký, jehož cílem je interpretace literární předlohy doplněná o umělecký záměr a soustředěná na diváckou působivost. O uměleckém přednesu obvykle hovoříme až v souvislosti s výkony starších recitátorů (asi od patnácti let), kteří jsou schopni vytvořit si k textu potřebné "teoretické zázemí" a svůj výkon rovněž osobitě koncipovat.

Předkládaný text chce podat základní informace o současné dramaturgii dětského přednesu, zvláště o možnostech, zákonitostech i problémech výběru textu pro sólového recitátora, a chce odpovědět na aktuální otázky, které učitele v souvislosti s přednesem zajímají. Vychází z dosavadních praktických zkušeností autora s přednesem a teoreticky se opírá především o metodický materiál *Dětský přednes a současná poezie*, který v roce 2000 vyšel v Akademickém nakladatelství CERM. Podrobná poučení o metodách dětského přednesu, technikách mluvní výchovy i samotné interpretaci nabízejí rovněž publikace, na něž odkazuje seznam odborné literatury.

Hlavní problémy dramaturgie dětského přednesu

Každý, kdo se někdy aktivně věnoval přednesu, ví, že výběr textu patří mezi nejobtížnější fáze přípravy recitátora. Ještě složitější a zodpovědnější je však úkol učitele, který pomáhá při výběru textu svým žákům. Pedagog musí brát v úvahu věkovou přiměřenost textu, čtenářské i recitátorské zkušenosti dítěte i zvláštnosti jeho duševního vývoje. Text by měl být recitátorovi blízký svou tematikou a současně srozumitelný ve své formě. Avšak ne všechny texty, které jsou dětem blízké a srozumitelné, je možné pro přednes využít. Svou roli hraje také délka textu, jeho obtížnost interpretační a konečně i případná poutavost pro posluchače.

Cíle dětského přednesu

Výběr textu ovlivňují významnou měrou samotné cíle dětské recitace. Zatímco základním kritériem uměleckého přednesu je umělecký zážitek, dětský přednes sleduje zvláště výchovné cíle: kultivovaný mluvený projev, seznamování dětí s literaturou, rozvíjení jejich obecně kulturního rozhledu a tříbení estetického vkusu. Jestliže má být učitel platným rádcem při výběru textu pro přednes, musí sám dětskou literaturu číst a průběžně sledovat novinky autorů, jejichž dílo obsahuje zřejmé umělecké kvality. Teprve na základě znalosti literárního kontextu nabízí učitel dítěti z několika vhodných předloh nebo v roli konzultanta posuzuje jeho spontánní návrhy.

Volba vhodného žánru pro přednes

Pro přednes je možné vybírat z poezie nebo prózy. Nevhodné je volit k přednesu úryvky z dramatických textů, byť mohou působit lákavě či jevit se jako snadné pro interpretaci. Výstavba divadelní hry vždy předpokládá inscenování na jevišti pomocí divadelních prostředků, zatímco v přednesu je hlavním nositelem sdělení mluvené slovo. K dětskému přednesu se většinou nehodí ani monology z divadelních her, neboť jejich přesný význam je patrný až

v kontextu celého dramatu. Vypointovaná promluva jedné postavy ještě neznamená samostatné a plnohodnotné sdělení.

Přednes prózy získává v poslední době stále větší oblibu mezi účastníky recitačních přehlídek a soutěží. Prózu volí většinou recitátoři staršího školního věku. Podle názoru některých odborníků procházejí děti mezi 10. a 14. rokem tzv. "apoetickým obdobím", kdy ztrácejí zájem o poezii vůbec. Svou roli tu však jistě hraje i skutečnost, že poezie pro teenagery v současnosti téměř nevychází, neboť autoři, kteří se dětské literatuře věnují, píší především pro mladší čtenáře. U prózy je možnost výběru podstatně širší. Vhodné jsou zvláště drobné povídky, jejichž námětem jsou příběhy ze života dětí, ale také moderní pohádky či bajky (např. od Miloše Macourka, Aloise Mikulky, Daisy Mrázkové a dalších). Při volbě úryvku z delších próz nastává problém s úpravou textu. Úryvek by měl mít zřejmý začátek a konec a pokud je nutné některé jeho pasáže vypustit či krátit, nemělo by se z něj vytratit napětí a logika výstavby děje. Recitátor pochopitelně musí znát celé dílo (román, novelu, povídku), aby nedošlo k nechtěnému zjednodušení či k chybné interpretaci. Z výkonů na recitačních soutěžích posledních let lze vypozorovat, že při přednesu prózy vystupují starší děti často přirozeněji a výrazově odvážněji než při recitaci básní.

V poezii najde recitátor více obrazných pojmenování než v próze. Nepřímé, posunuté významy nabízejí širší možnosti interpretace, neboť svou důležitost má vlastně každé slovo. Výhodou básní oproti jiným textům může být také jejich obsahová svébytnost a samostatnost. Mezi nejoblíbenější žánry dětské poezie z hlediska přednesu patří říkadla, jednoduché básničky s krátkými verši, výrazným rytmem a obvykle i pravidelným rýmovým schématem. Moderní, tzv. umělá říkadla vycházejí z tradic říkadla lidového - jsou rytmická a snadno zapamatovatelná, proto se jich využívá také při dětských hrách (rozpočitadla) nebo při procvičování správné výslovnosti (jazykolamy). Zvláštní žánr lyrické poezie představuje nonsens (z angl. nonsense =

nesmysl), který spojuje motivy bez logické souvislosti nebo využívá přímo nesmyslná slova či představy.

Rozsah textu pro dětský přednes

Časový rozsah sólové recitace souvisí s volbou žánru i s osobními předpoklady recitátora. Epická báseň se zpravidla přednáší rychleji než báseň lyrická, neboť má převahu dějových složek a souvislejší výstavbu. Může být tedy o něco delší než lyrický text pro stejnou věkovou kategorii. Větší rozsah dovoluje také přednes prózy, neboť u ní je třeba počítat s civilním mluvním tempem a rychlým spádem vyprávění. Požadavky na délku textu není třeba nijak přeceňovat. Nezapomenutelný zážitek může přinést obsáhlá próza stejně jako báseň jen o několika slokách. I zde platí pravidlo "zlaté střední cesty": text by měl poskytnout recitátorovi čas na oslovení posluchače, ale současně by mu jeho délka neměla působit potíže při zapamatování či soustředění.

Věková přiměřenost textu

Jestliže chápeme dětský přednes jako tvůrčí činnost, při níž recitátor používá básnické slovo k sebevyjádření, jeví se věková přiměřenost textu jako jedna z nejdůležitějších podmínek zdařilého výběru. Z praktického hlediska rozlišujeme mezi přiměřeností čtenářskou a interpretační. Text označujeme za čtenářsky přiměřený, jestliže mu dítě rozumí jako čtenář a je schopno odhalit jeho možné významy. Interpretační přiměřenost textu souvisí se schopností přednašeče "vžít se" do textu, přijmout jej za svůj a oslovit jeho prostřednictvím posluchače.

Výběr textu pro děti mladšího školního věku usnadňuje skutečnost, že knižní publikace se většinou obracejí na konkrétní věkovou skupinu, přičemž věk adresáta mohou napovědět i nakladatelská doporučení v tiráži. Je třeba ale počítat s tím, že tyto údaje vypovídají spíše o čtenářské než o interpretační přiměřenosti. Složitější situaci mají z tohoto hlediska recitátoři na

hranici dětství a dospívání. Odrostli již dětským říkadlům a pohádkám, ale na poezii pro dospělé zatím nemají dostatek životních ani interpretačních zkušeností. První setkání mladých přednašečů s "velkou" poezií bývají mnohdy nejistá a zůstávají ve fázi polovičatého pokusu. Pokud volí mladý recitátor texty z poezie pro dospělé, měl by zvážit, zda kromě osobního vztahu k textu má také dostatek přednašečských zkušeností a předpokladů. Jenom těm recitátorům, kteří dokáží sebekriticky odpovědět na tuto otázku, lze doporučit texty Jiřího Suchého, Václava Hraběte, Josefa Kainara, Jáchyma Topola, Jiřího Dědečka a dalších zástupců moderní české poezie.

Novost a objevnost textu

Při přípravě na recitační soutěž je třeba počítat s tím, že na ní zazní texty tzv. čítankových autorů. Je zřejmé, že většina recitátorů sáhne po osvědčených předlohách, ale na druhé straně nikdy nepůsobí dobře, když se několikrát v průběhu jedné přehlídky objeví stejný text. Pedagog i recitátor musí občas podstoupit cestu drobného experimentu, zvolit žánrově nekonvenční předlohu (např. fejeton, písňový text, pásmo limericků či hádanek apod.) nebo dílo nových, méně známých autorů. Objevně může samozřejmě zapůsobit i klasická předloha, pokud si k ní recitátor vytvoří vlastní, osobitý vztah. Důležitější než případný úspěch na soutěži je skutečnost, že dítě má o přednes zájem a že se při hledání vhodného textu seznámí s literaturou, k níž se bude později vracet.

Vedení dětského přednašeče

Jak jsme již upozornili, dětský přednes je tvořivá činnost, a proto vyžaduje od učitele schopnost motivovat děti k práci s literárním textem. Má-li pedagog probouzet v dětech obrazotvornost a tvořivost, musí pěstovat a rozvíjet také vlastní kreativitu. Důležitou pomůckou při rozvíjení pedagogických předpokladů k práci s recitátorem je průběžné sledování odborných

periodik (zvláště Amatérské scény a Tvořivé dramatiky), ale i aktivní další vzdělávání (např. formou vysokoškolských kurzů celoživotního vzdělávání či rozborových seminářů na přehlídkách dětského přednesu). Příprava recitátora se opírá o metody dramatické výchovy (zvláště tvořivé hry a improvizace), ale i o specifické metody, jako je rytmická slovní hra, rytmická pohybová hra či rozhovor nad textem. Rozhovor by měl vycházet z psychologických předpokladů, věku a znalostí dětí, proto jej mohou podle potřeby doplňovat také slovní improvizace či cvičení z techniky řeči a spisovné výslovnosti. Důležité je, aby rozhovor nad textem směřoval k vyvolání prožitku, aby slova či obrazy textu byly interpretovány a nahrazeny konkrétní představou. Odborné vedení recitátora tedy předpokládá soustavný zájem pedagoga o tuto problematiku. Mezi odborné předpoklady patří přehled o současné dětské literatuře, základní znalost problematiky dětského přednesu, sledování soutěží a přehlídek v dětském přednesu a průběžné sledování odborné literatury oboru.

Aktuální situace dětského přednesu

Obraz o současném dění v oblasti dětského přednesu může pedagog získat nejen přímou účastí na seminářích, soutěžích či celostátních přehlídkách, ale také průběžným sledováním odborných periodik. Všem zájemcům o tuto problematiku lze doporučit „dvouměsíčník pro otázky amatérského divadla a uměleckého přednesu“ *Amatérská scéna*. Časopis vydává Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, jehož pracoviště nazvané ARTAMA organizuje většinu přehlídek a soutěží v recitaci. *Amatérská scéna* podrobně a pravidelně informuje např. o celostátní přehlídce dětského divadla a recitace Dětská scéna, o národní přehlídce v uměleckém přednesu Wolkrův Prostějov, o celostátním festivalu českého jazyka, řeči a literatury Šrámkova Sobotka (jehož tradiční součástí je dílna uměleckého přednesu pro učitele), o Loutkářské Chrudimi a dalších důležitých akcích. Rady a inspirace z oblasti dramatické výchovy přináší časopis *Tvořivá dramatika*, jenž vydává pražská ARTAMA ve spolupráci se Sdružením pro

tvořivou dramatiku a Katedrou výchovné dramatiky DAMU. Novinky dětské literatury reflektuje časopis pro teorii a kritiku dětské literatury *Ladění* a recenze dětské literatury a odborných publikací z oboru lze najít i v časopise *Komenský* (oba časopisy vycházejí na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně). Nejaktuálnější informace o přednesu lze získat na stránkách www.nipos-mk.cz, kde ARTAMA přináší propozice, programy a hodnocení celostátních přehlídek, soutěží a festivalů, které v příslušném kalendářním roce pořádá.

Odborná literatura

Kroča, David. *Dětský přednes a současná poezie.* Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2000.

Machková, Eva. *Metodika dramatické výchovy.* Praha: ARTAMA, 1992.

Mistrík, Jozef. *Hovory s recitátorem*. Praha: Lyra Pragensis, 1976.

Hůrková, Jiřina; Šrámková, Vítězslava. *Mluvený projev a přednes*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

Hůrková, Jiřina. *Česká výslovnostní norma.* Praha: Scientia, 1995.

Štembergová-Kratochvílová, Šárka. *Metodika mluvní výchovy dětí*. Praha: Sdružení pro tvořivou dramatiku, 1994.

Doporučená periodika

Amatérská scéna, *Komenský*, *Ladění*, *Tvořivá dramatika*